Osmanlı Dönemi Türkçe Belagat Çalışmaları

-Başlangıçtan Tanzimat Dönemine Kadar-

Mücahit Kaçar
Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Giriş

Câhız (ö. 255/869), Abdülkāhir el-Cürcânî (ö. 471/1078-79) ve Zemahşerî (ö. 538/1144) gibi belagatle uğraşan zatlar tarafından belagat ilminin temel kurallarının sağlam bir şekilde ortaya konulmasından sonraki süreçte Ebû Ya'kūb es-Sekkâkî (ö. 626/1229) *Miftâhu'l-'ulûm* isimli eserinin üçüncü bölümünde edebî sanatları mantıki bir sınıflandırmaya tabi tutarak kendisinden sonra da belagatin bu şekilde tasnif edilmesini sağlamıştır. Daha sonra Hatîb el-Kazvînî (ö. 739/1338), *Miftâhu'l-'ulûm*'un bazı kısımlarını özetleyen, bazılarını da şerh eden *Telhîsu'l-Miftâh*'ı yazmıştır. Teftâzânî'nin (ö. 792/1390) *Telhîsu'l-Miftâh*'ı şerh ettiği *el-Mutavvel* isimli şerhi ile bu eserini özetlediği *el-Muhtasar*'ı da İslam dünyasında meşhur olmuş ve böylece Sekkâkî, Kazvînî ve Teftâzânî tarafından kaleme alınan bu eserler, belagatin temel kitapları olarak okutulmuşlardır. Osmanlı medreselerinde de ders programlarında önemli bir yeri olan belagatin öğretilmesinde telif, şerh ve tercüme türünde başka belagat kitapları da okutulmakla birlikte asıl ağırlığı söz konusu kitaplar oluşturmuştur. Hatta Osmanlı medreselerinin başlangıçtan sonraki ikinci seviyesinde olanlarına "*Miftâh* medreseleri" denmiştir.[1] Osmanlı medreselerinde görevli

1 Konuyla ilgili bir çalışma için bk. Muhittin Eliaçık, "Osmanlı Medreselerinde Öğretilen Belâgat Kitapları", *Ulakbilge* 2/4 (2014), 31-39.

müderrislerin ve muhataplarının Arapçayı kolaylıkla okuyup yazabilmeleri ve bu medreselerde Arapçanın iyi derecede öğretilmesinin amaçlanması gibi sebeplerle belagat alanında yazılan eserlerin çoğunun Arapça olarak kaleme alındığı görülmektedir. Ancak, Osmanlı döneminde Türkçe belagat çalışmaları da kaleme alınmıştır.

Bu çalışmada Osmanlı döneminde başlangıçtan Tanzimat dönemine kadar belagat konusunda kaleme alınmış Türkçe çalışmalar ele alınacaktır. Böylece ulûm-i Arabiyye'nin önemli bir kısmı olan belagatin Türkçedeki serüveni genel hatlarıyla ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Osmanlı döneminde, belagatle ilgili konuları Türkçe olarak ele alan eserler hakkında şu ana kadar yapılmış derli toplu çalışma sayısı oldukça azdır. M. A. Yekta Saraç'ın Osmanlı döneminde kaleme alınmış temel belagat eserlerini tanıtarak medreselerde okutulan belagat eserlerinin kısa bir listesini sunduğu çalışmasının[2] yanı sıra Sadık Yazar'ın doktora tezinin ilgili bölümünde Anadolu sahası klasik Türk edebiyatında belagatle ilgili eserlerin Türkiye kütüphanelerinde bulunan az sayıdaki Türkçe tercüme ve şerhleri hakkında bilgi verdiği bölüm de değerlidir.[3] Bu iki çalışma dışında *Telhîs*'in Türkçe tercüme, şerh ve telifleri hakkında hazırladığım liste[4] ile Ahmet Akdağ'ın *Telhîs*'in mütercimi bilinmeyen bir tercümesi üzerine hazırladığı doktora tezinde bu eserin Türkçe şerh ve tercümeleri için verdiği ayrıntılı bilgiler de Türkçe belagat eserlerinin Anadolu'daki seyrini göstermesi açısından dikkate değerdir.[5] Bunlar dışında, belagatin herhangi bir alanında kaleme alınmış eserlerle ilgili çalışmalarda da söz konusu alanla ilgili bazı temel çalışmalara işaret edildiği görülmektedir.

Aşağıda Osmanlı sahası Türkçe belagat literatürü kapsamında değerlendirilebilecek eserler alt başlıklar altında derli toplu olarak verilmiştir.

Telif Eserler

Şerîfî'nin *Hadîkatü'l-fünûn* Adlı Eseri

Şerîfî mahlaslı bir müellif tarafından kaleme alınan *Hadîkatü'l-fünûn*, gerek belagat ve fesahat konularında ayrıntılı açıklamalar içermesi, gerekse konula-

2 M. A. Yekta Saraç, "Osmanlı Döneminde Belâgat Çalışmaları", *Journal of Turkish Studies* 27 (2004), 330-334.

3 Sadık Yazar, *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011).

4 Mücahit Kaçar, "Muhtasar Bir Belâgat Metni: Mefhûmu't-Telhîs", *Littera Turca* 1/2 (2015), 45-64.

5 Ahmet Akdağ, *Telhîsü'l-Miftâh'ın Türkçe Tercümeleri ve Mütercimi Bilinmeyen Türkçe Bir Tercümesi (Metin-İnceleme)* (Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018).

OSMANLI'DA İLİMLER DİZİSİ | 6

Osmanlı'da Ulûm-i Arabiyye

Editörler
ALİ BULUT
AHMET MEYDAN
AKIN İŞLEME

İSAR
YAYINLARI

İSAR Yayınları | 28

Osmanlı'da İlimler Dizisi | 6

Osmanlı'da Ulûm-i Arabiyye

Editörler
Ali Bulut
Ahmet Meydan
Akın İşleme

1. Basım: İstanbul - Aralık 2021

ISBN: 978-605-9276-32-0

Son Okuma
Ömer Said Güler

Yayına Hazırlık
M. Fatih Mintaş

Kitap Tasarım: Salih Pulcu
Tasarım Uygulama: Recep Önder

Baskı-Cilt

Pasifik Ofset
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1 Baha İş Merkezi
A Blok Kat: 2, 34310 Haramidere/İstanbul
Tel: +90 (212) 412 17 77
Matbaa Sertifika No: 44451

© İSAR Yayınları

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika No: 45609
Bütün yayın hakları saklıdır. Bilimsel araştırma ve tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

İSAR Yayınları

Selami Ali Mah. Fıstıkağacı Sok. No: 22 Üsküdar / İstanbul
Tel: +90 (216) 310 99 23 | Belgegeçer: +90 (216) 391 26 33
www.isaryayinlari.com | yayin@isar.org.tr

Katalog Bilgileri

Osmanlı'da Ulûm-i Arabiyye | ed. Ali Bulut - Ahmet Meydan - Akın İşleme | İstanbul 2021 (1.bs.) | İSAR Yayınları - 28 / Osmanlı'da İlimler Dizisi - 6 | ISBN: 978-605-9276-32-0 | 16,5 x 24 cm. - 549 s. |
1. Arap Dili ve Belagati_Osmanlı Devleti 2. Arapça Dil Öğretimi 3. Telif, Tercüme, Şerh, Haşiye_Arap dili 4. Dil Âlimleri_Biyografya 5. Eğitim Tarihi 6. İlimler Tarihi